

## Önsöz

Çocukluğumun bir manzarası bugün hâlâ belleğimde durur. Kasabanın haftada bir kurulan pazar yerinin müdavim simalarından biri de, üzerine çıktığı iskemleden etrafına toplanan müşteri adaylarıyla meraklılara seslenen çığırkân ilaç işportacısıydı. Cemekânlı, elde kolayca taşınabilir, çanta benzeri mağazası şişeciklerle dolu olurdu. O küçük şişelerden birini şahadet parmağıyla başparmağı arasında tutar, kolunu önünde biriken kalabalık üzerinde sağa ve sola doğru yarım daire yaparak gezdirirken son derece inandırıcı bir sesle anlatırdı: “Bu şişedeki ilaç, her derde devaydı. Karın, baş, diş ağrılarına, hazımsızlığa, iç sıkıntısına, iştahsızlığa, yaşlılara, bebeklere, hamile ve loğusalara birebir iyi gelen bir ilaçtı. Her evde bulunmalıydı. İzmir Bornova’da, [bu yer bazen İstanbul Kartal Maltepe de olabiliyordu, ama mutlaka] Ortadoğu ve Balkanların en büyük fabrikasında imal edilmişti”... “İlacın hediyesi elli kuruştı”... “Satın almadan önce denemek serbestti”... Genellikle kalabalıkta bulunanlardan biri üzerinde kesme şeker parçasına bir iki damla dökülerek denenirdi. İşportacının cemekânlı dolabındaki şişelerin hep kapışıldığını anımsıyorum. Bunun sıradan bir nane ruhu olduğunu büyüyünce öğrendim. Çocuk kafamla

böyle bir ilacın mucize olduğunu düşünmüşümdür. Hastalıklar varsa vardı; ama işte ilaç da vardı. İleri yaşlarımda ideoloji konularında yaptığım okumalar sırasında, çocukluğumdan kalma bu manzara oldum olası beni ziyaret etmiştir.

Bizim her derdin devası işportacı ilacı, kimyagerin gözünde ne kadar ciddi ise, mitlerin ve ideolojilerin iddiaları da toplumbilimcilerin indinde ancak o oranda ciddidir. Nitekim toplumbilimciler, mitlerin ve ideolojilerin içeriğini dolduran iddialardan çok, söz konusu içeriğin nasıl anlatıldığı ile ilgilenirler. Mitlerin ve ideolojilerin önemi de ne söylediklerinde değil, nasıl söylediklerinde gizlidir. Ünlü kültür bilimci Tylor, mitleri, “olması gereken [ideal] ölçülerindeki ilişkiyi, yanlışlar sonucunda gerçekten de olan [real] ilişkilermiş gibi görmek” diye tanımlar. Olan ve yaşanmış gerçeği, olması gereken hedefler çerçevesinde anlatmak, mitlerin ve ideolojilerin söylem biçimlerinin temel bir özelliği olagelmıştır. Abartmak, saptırmak, karmaşık olanı basitleştirmek, çelişkili dünyayı emin ve çelişkisiz hale getirmek, bireye yol güzergâhını tanıtmak, hazine odasının kapısı da dahil, yaşamın tüm kapılarını açmaya elverişli maymuncuk imal etmek; tüm bunlar, mitler gibi ideolojilerin de temel çalışma ilkelerini oluşturur. Bu türden söylemler, yaşamın karanlık dehlizlerinden geçerken çalınan ısıklardır. Özellikle izleyicileri ve inananları açısından, mitler ve ideolojiler, birer umut kaynağı, gelecek beklentisi ve halin içinden çekip çıkarılmış huzur izlenimleridir.

Günlük yaşamın sürükleyip önümüze getirdiği çelişkili durumları çözümlemeye yarayacak mantıklı açıklama çerçeveleri oluşturmayı mitlerin nihai hedefleri arasında tanımlayan Claude Lévi-Strauss, haklı olarak modern zamanların siyasi ideolojilerinin kadim ve yazısız toplumların mitlerinin yerine geçtiğini anlatır. Her iki tür söylem de toplumda belirli işlevleri karşılar. Siyasi ideolojiler, özellikle modern toplumlarda, bu toplumların yeni mitleri, yeni efsaneleri haline gelmiştir. Kendi kaleminden aktarırsak, “Hiçbir şey, siyasi ideolojinin mitsel düşünceye benzediği kadar benzemez. Günümüz toplumlarında biri âdetâ diğzerinin yerine geçmiştir.” Keza, siyasi ideolojileri, Malinowski’nin

Troblian yerlilerinin mitleri konusundaki tespitinde yaptığı gibi modernitenin toplumsal akitleri olarak düşünebiliriz. Günümüzün siyasi ideolojileri, ürettikleri tüm çatışma fırsatlarına karşın, aslında modern yaşamı tahkim edici işlerler. Farklı totemlerin birbirine gönderme yaparak anlam kazanmaları gibi, modern sanayi toplumlarının ideolojileri de, genel topluma katkıları ölçüsünde anlam ifade ederler. Görünürdeki ayrıştırıcılıkları, temelde ve uzun vadede birleştirici, benzeştirici ve bütünleştiricidir. Ortaçağın Kuzey Afrikalı tarihçisi İbn Haldun'un vurgusu pek isabetli görünüyor: "Siyasi iktidar yarışında, tüm taraflar haklıdır." Çünkü insan, ırkçılık gibi sapkınlıklar dışında, taşıdığı değerlerden bağımsız olarak, insan olmak dolayısıyla haklıdır. Nihayet ideoloji, bir söz, bir *logostur*; bu özelliği ile de sadece insana özgüdür.

Dilbilim ustalarının önerdikleri ayrıma iltifat edilecek olursa, dil, zamana yayılan bir özellik taşır; söz ise muayyen bir zamanın ve sınırlı bir ortamın ürünüdür. İdeolojiler de mitlerin modelini izleyerek hem söz gibi tekrar yaşanamaz bir zamanın içindedir; hem dili andıran bir biçimde zamana yayılabilirler. Özetle ideolojiler, mitleri andırarak âdetta dile dönüşen sözler gibidir. Başka bir deyişle, dilden söz üretilebildiği gibi, ideolojilerden yeni sözler, daha doğrusu yeni eylemler üretilebilir; ki üretilmektedir. Doğal olarak buradan çıkarılması gereken sonuç, ideolojilerin dünyayı değiştirmekte ya da değişimi taşımakta belli bir rol üstlendikleri gerçeğini kabul etmektir. İdeolojiler, kültürün bir parçası olarak, toplumun fon rengi üzerinde ebru haleleri gibi hareket ederler. Ebruya şekil vermede payları vardır. Onlarsız ebru, ne tahrik edici ne anlamlı ne de yankı uyandırıcıdır; sönüktür, sessizdir. Bu da canlı bir toplumu değil, cansız sığ bir toplumu ifade eder.

Günümüz ileri sanayi toplumlarında veya sanayi sonrası toplumlarda kutuplaşmalardan çok, orta sınıfın yaygınlığı dolayısıyla bundanmış ve tıraşlanmış ideolojilere tanık olunur. Bir bakıma 19. yüzyılın "aşırı" diye adlandırılan ideolojileri, yerlerini daha evcilleşmiş ve avam katındaki orta sınıflaşma değişimine ayak uydurarak kutuplardan merkeze doğru çekilmişlerdir. Bu olguyu ideolojilerin sonu diye takdim etme girişimleri dün olduğu gibi bugün de tartışmaya açıktır.

Her toplumsal durumun yeni umutlar dağıtma zorunluluğu, ister istemez kendini hep hissettirecektir. Esasen böyle de oluyor.

Türk yazınında, ideoloji, zihniyet ve tefekkür hayatı üzerine yapılmış bir hayli birikim var. Bu önsöz vesilesiyle arkamızdaki birikimin ünlü kalemlerini anmak gerekir diye düşünüyorum. Sabri Ülgener, Şerif Mardin, Tarık Zafer Tunaya, Yavuz Abadan gibi cumhuriyet döneminin ilk kuşak bilim insanları; Mete Tunçay, Ümit Hassan, Alaeddin Şenel, Ali Yaşar Sarıbay, Süleyman Seyfi Öğün, İsmail Kara, Taha Parla gibi daha genç kuşak yazarlar olmadan ideolojiler üzerindeki bir çalışma köksüz kalırdı.

Elinizdeki çalışmayı, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Siyaset Bilimi Anabilim Dalı mensubu genç arkadaşlar ürettiler. Kendileri ile aynı çatı altında uzun yıllar çalıştığım bu kalemler, birlikteliğimizin anısına benden bir önsöz yazmamı istedikleri zaman, bunun onlarla tekrar bir araya gelme vesilesi yaratmasından çok mutluluk duydum. Burada, örnek düzeydeki yayınları ile tanıdığımız İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları'na çalışmayı kitaplaştırmaya karar verdiği için teşekkür etmek istiyorum. Her konunun farklı bir kalem tarafından incelendiği bu derleme, tahlillerdeki özen ve derinlikle dikkat çekiyor. Modernleşen toplumların tanık olduğu belli başlı ideolojiler ve siyasi tartışma alanları, saydam ve ayrıntılı bir dille anlatılıyor. Değerli bir başvuru yapıtının oluşturulduğunu belirtmeliyim. Özellikle üniversite öğrencilerinin eline yeni ve zengin bir metin sunulmuştur.

CEMİL OKTAY

Bahariye, Haziran 2007